

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wouter van Erve (4 vwo)

© havovwo.nl

(December 2002)

Primaire gegevens van het gelezen werk

Auteur: **J. Bernlef** (pseudoniem van **H. J. Marsman**)
Titel: **Hersenschimmen**
Ondertitel: -
Verschenen in: **1984**
Aantal blz.: **143**
Leestijd: **3 uur**
Uitgelezen op: **1 oktober**

Verantwoording van de keuze

Ik heb de keus om dit boek te lezen niet zelf gemaakt. Van de docent moest de gehele klas dit boek lezen, en er een verslag van maken.

Verwachtingen vooraf

Dit boek gaat waarschijnlijk over hallucinaties, het speelt zich waarschijnlijk af in een sneeuwlandschap. Op de achterflap van het boek staat dat het gaat over iemand die dement wordt.

Eerste reactie achteraf

Een heel bijzonder boek. Dat is het eerste wat in me opkomt als ik het boek dichtsla. Vooral de laatste paar bladzijden, waar de woorden geen met elkaar samenhangende zinnen meer vormen. Ook de manier waarop het proces van dementeren wordt beschreven: aan de ene kant heel realistisch en natuurgetrouw, maar aan de andere kant, vanwege het tijdsverloop, toch weer niet.

Het is een heel origineel boek, vind ik. Ik heb tenminste nog nooit een boek gelezen waarin het thema dementie zó centraal staat.

Tijd en ruimte

Het verhaal speelt zich af in Gloucester, een plaatsje vlakbij Boston aan de oostkust van Amerika. De familie Klein is daar gaan wonen toen ze naar Amerika emigreerden. Het is een klein, rustig plaatsje, waar maar weinig gebeurt.

Tijd is een heel belangrijk begrip in dit boek, vrijwel alles draait er om. Het is belangrijk voor het proces van dementeren, en voor de herinneringen van Maarten. Het dementeren van Maarten neemt alles bij elkaar zo'n zes maanden in beslag, van de winter tot de lente van het volgende jaar. Het verhaal wordt in het boek chronologisch verteld, je kunt het proces van dementeren van het begin tot het einde volgen (dit klinkt een beetje als een aflevering reality-tv, maar het is echt zo).

Af en toe heeft Maarten flashbacks, hij denkt dan terug aan zijn leven in Nederland, maar doet tegelijkertijd alsof hij in die flashback leeft. Hij haalt heden en verleden, realiteit en herinnering, door elkaar. Je mag dus wel zeggen dat de tijd een grote rol speelt in dit verhaal, en dan vooral bij het proces van aftakeling van Maarten.

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wouter van Erve (4 vwo)

© havovwo.nl

(December 2002)

De verteller

De lezer beleeft het verhaal door de ogen van Maarten Klein, een ik-verteller dus. Ik vind dat heel bijzonder, want de lezer een proces van dementie laten beleven lijkt me voor een schrijver heel moeilijk, zeker als hij of zij het ook nog eens realistisch wil doen. En dat is hier gebeurd. De beleving is – op het tijdsverloop na – zó natuurgetrouw, zó realistisch, dat je er bijna bang van zou worden. Je zit er echt middenin, en ik vind dat een complimentje voor de schrijver waard.

Spanning

Ik vind dat er in dit boek geen of maar in zeer kleine mate sprake is van spanning. Het enige wat ik nog als spanning zou kunnen zien, is de ‘opbouw’ van de dementie van Maarten Klein. Je weet namelijk niet wat er gaat gebeuren met Maarten Klein, je ziet hem als het ware onder je ogen aftakelen, maar je weet – net als bij een andere progressieve ziekte overigens – niet wat er zal gaan gebeuren. Dit is in zeker zin spannend te noemen, hoewel je het niet zo ervaart.

Thema en motieven

Het thema van dit boek is de langzame geestelijke aftakeling van de hoofdpersoon, Maarten Klein, en hoe zijn omgeving daar mee omgaat, het verwerkt.

Ik vond het best moeilijk om in dit verhaal motieven te ontdekken, maar ik denk dat ik er toch één heb gevonden. Het verleden, de tijd dat hij nog werkte, is iets wat steeds terugkomt, iets waar Maarten steeds aan moet denken. Hij gebruikt het vroegere leven, zijn herinneringen aan dat leven, steeds meer als ‘stramien’ voor zijn huidige leven. Een mooi voorbeeld: op een dag trekt Maarten zijn nette pak aan, en vertrekt hij naar een vergadering van de IMCO, terwijl hij daar al jaren niet meer werkt. Zijn herinneringen aan het eerdere deel van zijn leven, nemen steeds meer zijn leven over. Dat doet Maarten waarschijnlijk omdat hij onzeker is, in zijn huidige leven weet hij niet meer hoe het allemaal werkt, het verleden biedt hem houvast.

Samenvatting

Het verhaal gaat over de geestelijke aftakeling van een man, Maarten Klein. Hij is na de oorlog met zijn vrouw Vera naar Amerika geëmigreerd. Daar, in Boston, had hij tot zijn pensioen een baan bij IMCO, de ‘Intergovernmental Maritime Consultative Organisation’, een organisatie die zich bezighield met de vaststelling van de vangstquota voor de visserij.

Op 71-jarige leeftijd begint Maarten snel zijn geheugen te verliezen. Hij staat te wachten op de schoolbus met schoolkinderen terwijl het zondag is, hij doet suiker in de thee van zijn vrouw, terwijl zij nooit suiker in haar thee wil, het zijn enkele voorbeelden van de geestelijke aftakeling van Maarten. Deze geestelijke aftakeling zorgt ervoor dat hij zijn kennis van de Engelse taal verliest, en weer terugvalt op het Nederlands. Ook komen er opeens allerlei herinneringen uit zijn tijd in Nederland naar boven, en verwacht hij de situatie waarin hij nu leeft met zijn tijd in Nederland.

Het ‘enge’ van dit alles is, dat Maarten dit allemaal heel bewust meemaakt, dat hij zich bewust is van zijn geestelijke aftakeling. Hij wéét dat hij dingen door elkaar haalt, maar tegelijkertijd vindt hij dat ‘hij alles onder controle’ heeft.

Ik heb het idee dat de vrouw van Maarten het allemaal nogal eng vindt. Zij weet volgens mij niet precies wat er met

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wouter van Erve (4 vwo)

© havovwo.nl (December 2002)

haar echtgenoot gebeurt, en wat ze ermee aan moet. Ze probeert het probleem zoveel mogelijk te ontkennen, te denken dat het gewoon is. Op een gegeven moment ziet ze echter wel dat het met haar man ècht niet goed gaat, en haalt ze er een dokter bij, die haar adviseert om samen met haar man fotoalbums door te nemen, om zijn geheugen weer een beetje op gang te helpen. Dit mag echter niet baten.

Op een gegeven moment is Maarten zóver weg, dat Vera het niet meer alleen aankan. Er komt een hulp, Phil, in huis om te helpen met het verzorgen van Maarten. Maar uiteindelijk kunnen zij het samen ook niet meer, en wordt Maarten overgebracht naar een psychiatrische inrichting, waar Maarten uiteindelijk sterft, "...de lente die op het punt staat te beginnen...", het nieuwe begin voor beiden.

Personages

Zoals al in de samenvatting gezegd, is de hoofdpersoon van het verhaal de 71-jarige Maarten Klein. Hij was, voor zijn pensionering, secretaris van de IMCO, een organisatie die de vangstquota voor de visserij vaststelt. Na zijn pensionering blijft hij lekker genieten van zijn rustige leventje, hij is daar wel tevreden mee. Hij ziet het volgens mij als een beloning.

Ik stel me Maarten voor als een tengerere man van gemiddelde lengte. Hij heeft een karakter dat wel bij zijn uiterlijk past: goedaardig, rustig en een beetje timide. Duidelijke ambities heeft hij niet (gehad).

De vrouw van Maarten, Vera, speelt een belangrijke rol in het verhaal. Zij is zijn zekerheid, zijn grote steun en toeverlaat. Vera is ongeveer net zo oud als Maarten. Ze lijkt me voor haar leeftijd een knappe vrouw, die er nog jong uitziet. Het is een erg zorgzaam type, en af en toe een beetje bang, omdat ze niet weet wat er haar te wachten staat met haar man. Ze probeert het echter zo goed mogelijk te verwerken, en zorgt goed voor hem.

Pas laat in het verhaal verschijnt Phil Taylor op het toneel. Zij is een Amerikaanse jonge vrouw, die bij de familie Klein in huis komt om Vera te helpen met de verzorging van Maarten. Ik vind haar echter niet zo'n zorgzaam type, het lijkt af en toe een beetje alsof ze zich verveelt, ze zich een beetje irriteert aan Maarten en Vera. Ze heeft er geen plezier of voldoening in om Maarten te verzorgen. Zo zie ik het tenminste.

Maarten beschrijft Phil als "een jonge Amerikaanse vrouw, verrassend groot, met brede praktische handen. Een beetje plomp in heupen, waar haar jeans in strakke plooiën trekken."

Titel, ondertitel en motto

De titel van dit boek verklaren vind ik vrij lastig, omdat zelfs hier dubbelzinnigheden in terug te vinden zijn. Hersenschimmen zijn illusies, droombeelden. De hersenschimmen staan ook voor het steeds verdergaande proces van dementie, alles wordt steeds vager in het hoofd van Maarten. Of, zoals hij het zelf zegt: "Tedere dag verdwijnt er wel iets, iedere dag. Overal lekt het." Hij droomt de werkelijkheid van het verleden. Op een gegeven moment vraagt Maarten zich af: "Is het leven terug? ... maar waar is zoiets gebleven? ... is er wel zoiets? ...of was gewoon alles inbeelding van het hoofd? ... hersenschimmen?" Hij vraagt zich af of het hele leven geen droom is, geen inbeelding van de mens.

Het motto van dit boek is "A touching dream to wich we all are lulled / But wake from separately". Vrij vertaald betekent dat: "Het leven is een fijne droom waar allen in worden gewiegd / maar apart uit wakker worden. Hij bedoelt daarmee, denk ik, dat het leven niet voor iedereen gelijk is, dat iedereen zijn eigen leven leeft, en dat het voor iedereen op een ander moment is afgelopen. Leven is iets wat iedereen doet, maar alleen de manier waarop je leeft en waarop je aan je einde komt is heel persoonlijk.

Dit motto sluit goed aan op het citaat van Maarten, dat ik hierboven al noemde, en de betekenis van het woord

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wouter van Erve (4 vwo)

© havovwo.nl (December 2002)

herschimmen.

Relatie tussen tekst en auteur, en de andere teksten en de context

Bernlef, of liever gezegd Hendrik Jan Marsman, is een echte realist, en ik denk dat je dat heel goed terug kunt vinden in het verhaal. Alles wordt zo natuurgetrouw en met gevoel voor detail beschreven, dat het lijkt of je er middenin staat, alsof je het zelf beleeft. Bernlef heeft een voorliefde voor de Scandinavische landen, en het verhaal speelt zich af in een winterlandschap. Alweer een raakpunt. Veel verhalen van Bernlef spelen zich af in koude landschappen, ook gaan veel van zijn verhalen over de werking van de hersenen. Er kan dus best gezegd worden dat Bernlef een speciale stijl heeft. Deze onderwerpen en omstandigheden kom je niet veel bij andere schrijvers tegen.

Een duidelijke relatie tussen tekst en context is er niet echt. Dit verhaal had op ieder moment kunnen spelen, in 1999, maar ook in 1960. Het hangt niet samen met bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen, het staat volledig op zichzelf.

Soort tekst

Hier kan ik erg kort over zijn: hoewel het boek erg realistisch is geschreven, is het een fictief verhaal, het is niet gebaseerd op feiten, zoals dat bij non-fictie wel het geval is.

De literaire recensie

	Recensie afkomstig uit: <i>NRC Handelsblad</i> , 05-10-1984	Recensie afkomstig uit: <i>Haagse Post</i> , 29-10-1984
<i>Structurele argumenten</i>	“...de plotselinge overgangen van volwassen naar kindse denkwereld worden verrassend direct duidelijk gemaakt...”	“...een complex werk, dat tot in de titel dubbelzinnigheden bevat...”
<i>Realistische argumenten</i>	-	-
<i>Vernieuwingsargumenten</i>	-	“...misschien wel de beste [roman] die hij in een alweer 25-jarige carrière op zijn naam bracht...”
<i>Morele argumenten</i>	-	-
<i>Emotivistische argumenten</i>	“...kan niet verwacht worden dat een bejaarde het proces [van dementeren, WvE] coherent beschrijft...”	
<i>Intentionele argumenten</i>	-	-
<i>Stilistische argumenten</i>	“...zijn ingehouden stijl...”	“...het raffinement waarmee dit boek is gecomponeerd...”
<i>Eindoordeel</i>	++++	++++

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wouter van Erve (4 vwo)

© havovwo.nl

(December 2002)

Persoonlijke beoordeling

Het onderwerp waarover Bernlef in dit boek schreef, vond ik heel interessant. Ik vind het fascinerend hoe de menselijke hersenen zomaar, zonder aanleiding, gegevens kwijt kunnen raken. Bernlef beschrijft dat heel goed, en met veel gevoel voor de persoon die het ondergaat. Ik zou er zelf niets aan hebben kunnen toevoegen, zeker omdat ik er zelf nooit eerder mee te maken heb gehad, maar ook omdat ik er nog nooit eerder over nagedacht heb.

Ik denk dat dit boek een mooie mix is van gebeurtenissen en gevoelens van de hoofdpersonen, maar waarin de gebeurtenissen denk ik toch wel iets belangrijker zijn dan de gevoelens van de mensen. Juist die gebeurtenissen wekken de gevoelens van de hoofdpersonen op. De gebeurtenissen in het boek waren delen uit een reeks met een vooraf bepaald einde: de dood. In zo'n reeks zijn er nooit teveel of te weinig gebeurtenissen, als ze de dood tot gevolg hebben, zijn het er altijd precies genoeg...

Het was een geloofwaardig verhaal, alles werd heel natuurgetrouw weergegeven door de schrijver. Af en toe werd ik er zelfs een beetje verdrietig van, of moest ik juist lachen om de capriolen van Maarten. Het boek raakte me echt. Zoals ik al zei, vond ik het boek op zichzelf niet spannend, maar de opeenvolgende gebeurtenissen, en het onbekende einde (in feite dus de reeks van gebeurtenissen) vond ik wel spannend; je wist niet waar en hoe het verhaal ging eindigen. Het einde van het boek was trouwens heel bevredigend: heel rustig en langzaam, precies zoals dat bij Maarten past. Eigenlijk vind ik de laatste paar zinnen ook de mooiste van het boek: "...het bos in en de lente die bijna begint...zegt ze...fluistert ze...de lente die op het punt staat te beginnen...". Een heel mooi einde van het boek, het impliceert dat er voor beiden een nieuw leven zou beginnen na de dood van Maarten.

Op het tijdsverloop na, was het verhaal heel realistisch. Alles werd met veel gevoel voor detail en smaak neergezet. Nooit werd Maarten belachelijk gemaakt, nooit werd er met de gevoelens van de personen gespeeld. Iedereen werd in zijn waarde gelaten, en de gebeurtenissen spraken voor zichzelf. Dát is iets wat een boek realistisch maakt, vind ik. Zo gaat het in het echte leven ook: gebeurtenissen vinden plaats, en er wordt van bovenaf geen commentaar op gegeven.

Ik herkende wel enkele eigenschappen van Maarten in mijzelf. Zelf ben ik ook vrij rustig, en af en toe ook een beetje verlegen naar andere mensen toe. In de persoon van Vera herkende ik mijn moeder wel: ook zij staat altijd voor iedereen klaar om een helpende hand te bieden.

Behalve dat het verhaal heel mooi is om te lezen, is het ook nog eens begrijpelijk en leest het lekker weg. De begrijpelijkheid van het boek werd niet alleen veroorzaakt door het realisme van de gebeurtenissen, maar ook door het eenvoudige taalgebruik. Dat zorgde ervoor dat ik me heel goed in het boek kon inleven.

In het laatste deel van het boek was het evenwel wat moeilijker om je aandacht erbij te houden, omdat er nog wel woorden stonden, maar het waren woorden die niets meer met elkaar te maken hadden, die zonder samenhang werden opgeschreven.

Al met al vond ik dit een heel mooi boek, alles werd zeer smaakvol en detaillistisch beschreven. Het is een heel gevoelig boek, dat heel realistisch de gevoelens van de hoofdpersonen weergeeft, en dat heel goed is opgebouwd. Voor iedereen die van dit genre houdt, zou ik dit boek heel erg aan kunnen raden. Het krijgt van mij zeker een 9.

Bronvermelding

Dossier, Wolters-Noordhoff, Groningen, 2000.

De aftakeling van een aardig mens, NRC Handelsblad, Hans Vervoort, 1984.

De melodie van de dood, Haagse Post, Jaap Goedgebuure, 1984.

Literatuur zonder grenzen, Educatieve Partners Nederland, 1998.